

Klanje životinja, osnivanje klaonica i nadzor nad mesom u hrvatskoj povijesti do 19. stoljeća

Animal slaughter, the establishment of slaughterhouses and control of meat in Croatian history up to the 19th century

Džaja*, K. Severin, M. Palić, J. Grbavac, P. Lucić, N. Zdolec

Sažetak

U nas su bez ikakve sumnje životinje klane odavno, no prvi pisani podaci o tome – mjestu klanja i načinu prodaje mesa, cijeni mesa, nadzoru nad klanjem i pregledavanjem mesa potječu iz zakonodavstva. Nalazimo ih u srednjovjekovnim statutima istarskih i priobalnih gradova te otoka, a neki od njih spominju se već od 13. stoljeća. Od davnina se zna da je zdravstveno neispravno, pokvareno meso opasno za ljudsko zdravlje zbog čega se na našim prostorima zakonodavno zabranjuje prodaja mesa od uginulih životinja (Splitski statut, 1310.; Šibenski statut, 1378.; Trogirski statut, 1322.; Hvarski statut, 1331.; Buzetski statut, 1435.; Dvigradski statut, 1413.), a Riječkim je statutom (1530.) bila zabranjena i prodaja pokvarena mesa. Bratovština ili udruženje mesara u Zagrebu spominje se prvi put 1387. godine. U 15. st. spominju se tri bratovštine u Varaždinu: bratovština Sv. Nikole, bratovština Blažene Djevice Marije te bratovština Tijela Kristova. U Zagrebu je Naredba o uređenju klaoničke službe donesena 1425. te, ponovno, 1458. godine. Mesarski ceh u Zagrebu postoji od 1547., u Varaždinu od 1589., u Koprivnici od 1676., a u Osijeku od 1776. godine. U Varaždinu se procjenitelji mesa spominju od 1455., a od 1456. u tom je gradu određena cijena mesa po vrstama. Godine 1458. Gradsko poglavarstvo grada Varaždina izdaje vrlo strogu odluku o higijeni mesa. Mesarski ceh u Varaždinu imao je škrinju od 1630. te od 1641. i zastavu, dok je novu napravio 1653. godine. Barjak zagrebačkoga mesarskoga ceha iz 14. stoljeća nije sačuvan.

Ključne riječi: klaonica, meso, nadzor nad mesom, mesarski ceh, povijest

Abstract

There is no doubt that animals have been slaughtered in our country for a long time, but the first written information about this subject - the place of slaughter and the way meat was sold, the price of meat, the supervision of slaughter and meat inspection, comes from legislation. We find it in the medieval regulations of Istrian and coastal towns and islands, while some of these have been mentioned since the 13th century.

Dr. sc. Petar DŽAJA, dr. med. vet., profesor u trajnom zvanju, dr. sc. Krešimir SEVERIN, dr. med. vet., redoviti profesor, Magdalena PALIĆ, dr. med. vet., asistentica, Zavod za sudsko i upravno veterinarstvo Veterinarskog fakulteta u Zagrebu, dr. sc. Jozo GRBAVAC, dr. med. vet., izvanredni profesor, Agronomski i prehrambeno-biotehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru, Pavo LUCIĆ, dr. med. vet., Veterinarska ambulanta d.o.o., Interna veterina Otok, dr. sc. Nevijo ZDOLEC, dr. med. vet. izvanredni profesor, Veterinarski fakultet u Zagrebu. *Dopisni autor: dzaja@vef.hr

It has long been known that unhealthy, spoiled meat is dangerous to human health, which is why the sale of meat from animals that died of natural causes or sicknesses is legally prohibited in our region (Split Statute, 1310; Šibenik Statute, 1378; Trogir Statute, 1322; Hvar Statute, 1331, Buzet Statute, 1435, Dvigrad Statute, 1413), and the Rijeka Statute (1530) that also prohibited the sale of spoiled meat. The fraternity or association of butchers in Zagreb was first mentioned in 1387. In the 15th century, three fraternities in Varaždin are mentioned: the fraternity of St. Nicholas, the fraternity of the Blessed Virgin Mary and the fraternity of the Body of Christ. In Zagreb, an Order on the organization of slaughterhouse services was passed in 1425, and once again in 1458. The butcher's guild has existed in Zagreb since 1547, in Varaždin since 1589, in Koprivnica since 1676, and in Osijek since 1776. Meat appraisers have been mentioned in Varaždin since 1455, and since 1456 the price of meat has been determined by the type of meat in that city. In 1458, the City Government of Varaždin issued a very strict decision on meat hygiene. The butcher's guild in Varaždin had a chest dating from 1630 and a flag from 1641, while a new one was made in 1653. The flag of the Zagreb butcher's guild from the 14th century has not been preserved.

Key words: slaughterhouse, meat, meat control, butcher's guild, history

U nas su u srednjem vijeku postojale zakonske odredbe kojima se uređivao način klanja životinja, način i mjesto prodaje mesa, cijene mesa i njegov nadzor kao i kazne za odstupanja. Pretpostavlja se da su klaonice postojale u mnogim gradovima i na otocima u 13. stoljeću, a vjerojatno i mnogo prije. Da je 1214. postojala klaonica na Korčuli, potvrđuje navod iz Korčulanskog statuta (Priatelj i sur., 1995.; Džaja i sur., 2013.a.) kojim je propisan način plaćanja nameta za klaonice i mesnice. Do donošenja statutarne odredbe namet se ubirao snagom ustaljena običaja, no potom je određeno da onaj tko kolje životinju u korčulanskoj klaonici ili na području Korčule te njezino meso prodaje u klaonici, mora daćaru platiti daćarinu. Prodavatelji mesa smjeli su odnijeti kožu životinja iz klaonice samo ako su prije daćaru platili namet, inače se plaćala kazna od 2 perpera. U 13. st. postojala je klaonica u Dubrovniku, što je vidljivo iz Statuta Dubrovačke Republike (1272.) koji je propisivao da gospodin knez od gradske klaonice dobije od svakog vola ili krave, koji se u toj klaonici kolju radi prodaje, 16 folara, od svake svinje 8 folara, a od svake druge živine, tj. od brava ili ovna, jarca ili koze te ostalih sličnih živina, 4 folara pod uvjetom da je životinja starija od 6 mjeseci i da se kolju za prodaju. Starost životinje prosuđivali su oni koji su u kneževu ime nadzirali klaonicu (Šoljić, 2002.; Džaja i sur., 2014.a.). U Zadarskom statutu iz 1305. (Kolarnović i Križman, 1997.; Džaja i sur., 2013.c.) kao i u Splitskom statutu iz 1312. spominju se mesari koji su dobro uhranjene životinje morali zaklati u mesnici u kojoj su prodavali meso (Rimsono, 1987.; Džaja i sur., 2013.b.). U 14. st. Šibenski statut (1378.) propisuje da mesari ne smiju derati kožu sa životinja izvan mesnice. Mesari koji su željeli prodavati meso nisu smjeli derati kožu s velikih ili malih životinja, izuzev javno u mesnici, i to pod prijetnjom kazne (Grubišić,

1982.; Džaja i sur., 2014.d). Proizlazi da su se životinje klale u sklopu mesnica gdje se meso prodavalo, što je bio slučaj i na Rabu 1328. (Margaretić i Strčić, 2004.; Džaja i sur. 2015.a). Odredbe Lastovskog statuta iz 1310. (Cvitanović, 1994.; Džaja i sur., 2014.b) propisuju posebno mjesto za klanje životinja. Na Visu je postojala klaonica, što potvrđuje navod iz Hvarskog statuta (1331.) koji govori da nitko ne smije prodavati meso drugdje osim u redovitoj komunalnoj mesnici, u selima i na Visu. Samo se meso uginulih životinja nakon uginuća nije moralo prodavati u mesnici, već se moglo prodavati i na drugom mjestu, izvan klaonice i bez kazne (Rimondo, 1991.; Džaja i sur., 2015.b). Da je 1388. u Senju postojala klaonica, potvrđuju odredbe Senjskog statuta prema kojemu je svaki senjski plemić bio slobodan i izuzet od plaćanja bilo kakvog podavanja na životinje koje prevozi osim staroga uobičajenog podavanja službenicima klaonica i mesnica (Margetić, 2007.; Džaja i sur., 2015.c). Novigradski statut iz 1402. propisuje da, radi prodaje u mesnici, nijedan mesar ne smije derati životinju na nekom drugom mjestu osim u mesnici, pod prijetnjom globe (Lonza i Jelinčić, 2014.; Džaja i sur., 2016.a). Prema odredbama Statuta paške općine iz 1443. proizlazi da svaki Pažanin ili stanovnik Paga može slobodno, bez ičijeg protivljenja, dognati i dati dognati životinje, u bilo kojem broju i bilo kojeg stanja, na otok Pag u klaonicu i mesnicu te ih prodavati u klaonici (Čepulo, 2011.; Džaja i sur., 2016.b). Od 1462. u Varaždinu se životinje kolju samo u klaonica- ma kojih je tada bilo više. Prema Riječkom statutu iz 1530. svaki mesar i svi koji su htjeli prodavati meso u klaonici grada Rijeke mogli su ga pod prijetnjom kazne od 5 libara prodavati samo dopuštenim danima, prema propisima statuta i za vrijeme sajmov. Isto tako, svatko je bio dužan prodavati meso u klaonici uz određenu cijenu (Herkov, 1948.).

Iz našega srednjovjekovnog zakonodavstva, odnosno iz različitih odredbi koje su regulirale cijenu mesa s obzirom na životinjske vrste i njegove kategorije, proizlazi da se mesu pridavala posebna pozornost. Bilo je propisano i da se prodaje meso zaklane životinje, da se meso prije prodaje važe, da se meso jedne vrste ne smije zamijeniti mesom druge vrste, odnosno jedna kategorija mesa s drugom kategorijom mesa i sl. Iako je za to vrijeme prerano govoriti o sanitarnom nadzoru nad mesom, ipak pojedine mjere kao što su određivanje mjesta klanja i prodaje, mjesto čuvanja mesa, zabrana prodaje mesa uginulih životinja govore da je od 13. st. sigurno, a vjerojatno i prije, posvećivana određena pozornost mesu, bilo da se ona odnosila na njegovo podrijetlo, čuvanje, način bilo na mjesto prodaje, što je imalo za cilj zaštitu ljudskog zdravlja. Zakonski propisi već u 14. stoljeću spominju nadglednike mesara. Splitski je statut (1310.) propisivao da načelnik daje Velikom vijeću izabrati četiri dobra i poštena čovjeka, iz svake gradske četvrti po jednog, da budu nadzornici mesnica. Oni su morali u dane kad se životinje kolju i pripravljaju meso za prodaju češće posjećivati gradske mesnice kako bi pomno i savjesno ispitali čine li to mesari i oni koji u tim gradskim mesnicama prodaju meso i perad te drugu živinu na osnovi gradskih statutarnih odredaba i kupuju li kupci onoliko koliko je dopušteno. Za plaću su dobivali četvrtinu globe. Isto tako, Veliko vijeće izabiralo je jednog čovjeka blizu mesnice, koji je bio zadužen da svako jutro postavi vagu sa željeznim utezima na tri pruta udaljenom od mesnice. Svaki komad kupljenog mesa mogao se izvagati kako bi se vidjelo je li učinjena prijevara. Iz dostupne povijesne literature dobiva se dojam da je to možda na ovim prostorima prvi pisani zakonski trag o nadzoru mesnica. Šibenski statut (1378.) propisivao je dužnost nadglednika mjera da pravodobno ujutro budu u mesnici i nadgledaju kako mesari deru kožu te ih optuže ako što urade protivno. U slučaju da nadglednici mjera ili najmanje jedan od njih zane-mare doći u mesnicu do drugoga jutarnjeg zvona, mesari mogu derati kožu uz svjedoke, ali su dužni istoga dana tužiti nadglednike mjera koji nisu bili u mesnici za vrijeme jutarnjeg zvona (Grubišić, 1982.). Novigradskim statutom (1402.) mesar nije smio vagati meso vagonom ili tezuļjom koju nisu bađdarili općinski tržni nadzornici (Lonza i Jeličić, 2014.; Džaja i sur., 2016.a). Prema propisima Dvigradskog statuta (15. st.) nitko nije smio prodavati meso u mesnici ili drugdje ako ga prije nisu procijenili službenici ovlaštenu za to. Meso se trebalo prodavati prema propisanoj, a ne po višoj cijeni (Jeličić i Lonza, 2007.; Džaja i sur., 2017.a). Slična odredba bila je i u Vodnjanskom statutu (1492.) i prema njoj nitko nije smio prodavati

meso u mesnici ako ga prije nisu procijenili za to ovlaštenu službenici te se smjelo prodavati kako je procijenjeno, a ne po višoj cijeni (Jeličić i Lonza, 2007.; Džaja i sur., 2017.b). U Buzetskom statutu (1435.) mesari su trebali prodavati meso prema procjeni tržnih nadzornika (Lonza i Poroprat, 2017., Džaja i sur.).

Bila je zabranjena prodaja mesa od uginulih životinja Splitskim statutom (1310.), Šibenskim statutom (14. st.), Trogirskim statutom iz 1322., Hvarskim statutom (1331.), Buzetskim statutom (1435.), Dvigradskim statutom i dr. statutima, a Riječkim statutom (1530.) bila je zabranjena prodaja pokvarena mesa (Džaja i sur., 2018.b). Cijene mesa bile su određene Korčulanskim statutom (1214.), Splitskim statutom, Šibenskim statutom (14. st.), Trogirski statutom iz 1322. (Rismondo, 1988., Džaja i sur. 2014.c), Rapskim statutom (1328.), Mljetskim statutom (1345.), Novigradskim statutom (1402.), Poljičkim statutom (1440.), Vodnjanskim statutom (1492.), Pulskim statutom iz 1500. (Džaja i sur., 2018.a) i dr. Mjesto prodaje mesa i zabrana prodaje bez vaganja određeni su Korčulanskim statutom (1214.), Splitskim statutom (1312.), Šibenskim statutom (14. st.), Novigradskim statutom (1402.), Mljetskim statutom (1435.), Poljičkim statutom (1440.), Pulskim statutom (1500.). Zabrana istodobnog vaganja različitih vrsta mesa kao i miješanje kategorija mesa bila je zabranjena Hvarskim statutom iz 1331.g, Dvigradskim statutom iz 15. st. (Jelinčić i Lonza 2007, Džaja i sur. 2017.a.), Vodnjanskim statutom iz 1492. (Lonza i Jelinčić, 2010., Džaja i sur. 2017.b) i Buzetskim statutom iz 1435. (Džaja i sur., 2018.c).

U sjeverozapadnom dijelu Hrvatske klanju životinja i pregledu mesa pridavala se posebna pozornost. Na Griču je 1368. od ukupno 87 različitih majstora bilo 11 mesara. Na barjaku mesara, koji se nije sačuvao do danas, na jednoj je strani bila sv. Elizabeta, a na drugoj strani slika dvojice mesara i jednog vola. Bratovština ili udruženje mesara u Zagrebu spominje se prvi put 1387. godine. U Zagrebu je 1425. donesena Naredba o uređenju klaoničke službe u kojoj je propisan sanitarni nadzor ribe u Zagrebu.¹ Statut grada Zagreba iz 1425. bavi se kontrolom kakvoće namirnica namijenjenih za prehranu ljudi te propisuje da se sva roba prodaje isključivo unutar gradskog trga, a prekupci je nisu smjeli prodavati (Sabolić, 2011.). U Zagrebu je od 1450. do 1480. bilo strogo

¹ Sve do 1825. u Zagrebu se neće spominjati sanitarni nadzor, do donošenja Odredbe o cijenama mesa u kojoj se zabranjuje prodaja gravidnih krava. Kaznenim zakonom iz 1852. propisana je zabrana prodaje nepregledana mesa, a okružnicom iz 1858. zabranjuje se patvorenje animalnih namirnica. Godine 1876. donose se propisi o prodaji ribe.

određeno da se postupaju prema gradskim naredbama koje su u to vrijeme regulirale veterinarsku higijenu. Ako bi mesar bio okrivljen da siječe i prodaje nezdravo meso, morao se opravdati s pedeset *rot-nioka*. Komu bi se s tragom i svjedocima dokazalo da je klaao nezdravu i nadutu marvu te takvo meso miješao sa zdravim i prodavao, osuđivao se tako da se izvan grada izbatina i da se komadi tog nezdravog mesa povješaju po njemu te se onda otjera. Ako bi se vratio, bio bi spaljen bez milosrđa. Sudrug, ako ga je imao, morao se prisegom opravdati da ne zna da je životinja bila bolesna. Ako se ne bi mogao opravdati, i njega bi izagnali (Brozović, 1928.). Senatori grada Zagreba 7. veljače 1640. donijeli su zaključke prema kojima tržišni nadzornici Stjepan Magjarski i Mihalj Jambričević moraju marljivo nadgledati meso koje se prodaje u mesnicama. Godine 1644. Sabor je obvezao poglavarstvo grada Zagreba da preuzme brigu o opskrbi kuće mesara i ostalih potreba gradskog mesara čija je prisutnost u Zagrebu jako potrebna. On je dobivao plaću iz kraljevske blagajne. U mesarski je ceh u Zagrebu 1692. primljen mesarski djetić Martin Miklec pod uvjetom da plati propisanu pristojbu od 39 ugarskih forinta i da se oženi prije negoli otvori svoju mesnicu. No kako se ni nakon upozorenja nije oženio, obećao je da će cehu plaćati svake godine po jedan zlatni dukat, koji je tada vrijedio 2 forinte i 10 denara.

U XV. st. još nema vijesti o cehovima u Varaždinu, ali ima o bratovštinama, i to baš obrtnika mesara, što nam odmah govori o njihovoj važnosti za grad Varaždin. U gradskome zapisniku spominju se bratovštine Sv. Nikole, bratovština Blažene Djevice Marije te bratovština Tijela Kristova (Filić, 1968). Od 28. veljače 1455. u Varaždinu se spominju procjenitelji mesa i tu je prvi spomen o klanju životinja te o animalnim namirnicama. Navodi se da je svaki mesar koji bez znanja i pristanka procjenitelja kolje vola, govedo, kravu, svinju ili što drugo bez znanja i pristanka procjenitelja dužan gradu platiti globu, a onaj tko ima netočne utege ili odvratno meso, mora mu se zaplijeniti (Strahonja, 1977.). Godine 1459. spominje ih se četrnaest. Od 1456. u Varaždinu je određena cijena mesa po vrstama. Njihova je zadaća bila da vode brigu o tome da se kolje zdrava stoka, da su mesnice čiste i da se u njima prodaje dobro meso. Ispravnost vaga i vaganje mesa nadzirali su posebni nadzornici. U 15. st. u Varaždinu je bilo zabranjeno klati stoku u utvrđenom dijelu grada. Od 1457. mesarima Varaždina zabranjeno je da u grabištima peru crijeva i odjeću. Još od 1462. u Varaždinu se životinje kolju samo u klaonicama kojih je u tom gradu bilo nekoliko. Bilo je dopušteno klanje samo

zdrave stoke. Od 1458. Gradsko poglavarstvo grada Varaždina izdaje vrlo strogu odluku o higijeni mesa kojom je propisano strogo kažnjavanje za klanje gravidnih i životinja oboljelih od slinavke i šapa (goveđa kuga). Iste je godine zaključeno da su mesari dužni svakoga dana imati dovoljno mesa izloženog za prodaju, boljeg uz višu, a lošijeg uz nižu cijenu, te se pritom precizno određuju vrste mesa i visina cijena. Mesari i nadzornici morali su paziti da je meso svjež, čisto i da nema otpadaka. Za propuste se plaćala globa, 2/3 gradu, a 1/3 tržišnom nadzorniku, a i tržišni su se nadzornici kažnjavali za propuste. Pazilo se i na točno mjerenje. Mesari su prije klanja morali to prijaviti procjeniteljima mesa koji su trebali životinju pregledati i odobriti klanje. Odobrenje se moglo donijeti i nakon spoznaje o zdravstvenom stanju koju dade vlasnik stoke što nije bilo dobro da se stoka ne pregleda prije klanja. Meso mršavih životinja nije se smjelo prodavati u mesnicama, već samo kod kuće ili ga potrošiti u domaćinstvu. Sabor je u Križevcima 19. travnja 1528. donio cjenik stoke i mesa (Živković, 2001.). U Zagrebu su u 16. st. bili mesari koji su imali 36 mesarskih radnji. Mesarski se ceh u Zagrebu spominje 1547. godine. Godine 1567. mesari su u Zagrebu dobili nove privilegije od gradske uprave i sklopili nove ugovore o posjedovanju oranica. Od 1589. u Varaždinu se spominje mesarski ceh, koji je 1653. dao napraviti novu zastavu, 1 forintu i 50 denara bila je cijena svile, a 1 forintu i 20 denara njezine izrade. Od 1637. rad mesara u Zagrebu nadzirali su tržišni nadzornici (Anonymous, 2020.). U Zagrebu je 1698. bilo zabranjeno sječenje pokvarenog mesa i mesa bređih krava, a slaninske i janjeće pečenke slobodno su se prodavale tek kad bi se ispekao cijeli brav, janjac ili kozlić te se za svaku funtu mesa na propisanu cijenu dodavala cijena jednog krajcera kao usluga pečenja (Nadvornik, 2003.). Hrvatsko kraljevsko vijeće izdalo je 1768. nova pravila mesarskom cehu u Zagrebu. Tijekom 1815. vodio se u gradskoj upravi postupak zbog priznavanja mesarskog ceha. Mesarima su izdavane privremene naredbe dok se *cehovska pravila ne prilagode*, no svoje su privilegije u Zagrebu dobili tek 1834. godine. Mesarski ceh u Zagrebu ukinut je 1872. i imao je svoj oltar u crkvi sv. Marka (Anonymous, 2020.).

U Osijeku se 1697. nalazi šest mesara. Majstorski ispit 1735. polaže u mesarskom cehu u Mađarskoj Adam Nemet. Mesarski ceh u Osijeku osniva se 1776. (Rapić, 1973.). U Koprivnici se 1556. spominju mesari, a 1676. njih 8 organizirano je u mesarski ceh (Petrić, 2006.).

Prema zapisnicima sa sastanaka Velike i Male Srijemske županijske skupštine vidljivo je da su proi-

zvodi životinjskoga podrijetla bili tema nemalog broja sastanaka od 1745. do 1771. godine. Na sastanku Velike županijske skupštine održanom 18. rujna 1747. u vojarni u Irigu donesen je nalog Marije Terezije na molbu Livija Odeschalchija u privitku glede održavanja sajmovi u trgovištu Irig. Njime kraljica zadužuje županiju da smiri sukobe zbog sajmovanja koji su se vodili između stanovnika trgovišta i Livija Odeschalchija zbog prava mesarenja i vinotočja za vrijeme sajmovi. Određena je i cijena salame i mesa te dana obavijest Ugarskoga namjesničkog vijeća da ne treba podnositi izvješće o oporezivanju mesa za ukončavanje vojske (Sršan i Dobrica, 2014.). Isto tako na sjednici Velike županijske skupštine održane 2. lipnja 1760. u trgovištu Vukovar ban Franjo Nadasdy obavještava o kraljičini mjerama da se osigura dovoljan broj govedeg mesa za potrebe vojske: propusnice za mesare i trgovce rogate marve izdane su u Beču, a ne od strane vojske, te se odmah isplaćivalo iz vojne blagajne prilikom predaje stoke. Dana 16. veljače 1762. na sjednici Velike županijske skupštine održane u trgovištu Vukovar vukovarski mesari traže da županija povisi cijene mesa zbog nedostatka stoke te se donosi odluka o povišenju cijena govedine i junetine. Na sjednici Velike županijske skupštine 11. srpnja 1763. u trgovištu Vukovar dan je zahtjev srijemskih mesara glede ograničenja cijene mesa, dok je na sjednici Velike županijske skupštine 2. travnja 1764. iznesena molba vlastelinstva Ilok da mu županija dopusti kupnju crijepova sa starih vojarni za potrebe gradnje mesnice. Dana 8. kolovoza 1764. na sjednici Male županijske skupštine održane u tvrđi Ilok razmatrana je molba mesara i sapunara da se poveća cijena mesa, odnosno sapuna i svijeća, a na sjednici Velike županijske skupštine 6. ožujka 1765. u trgovištu Ilok dan je zahtjev Purczela o određivanju cijene mesa za obične vojnike pukovnije. Na sjednici Velike županijske skupštine 8. svibnja 1765. u trgovištu Vukovar dan je nalog Ugarskoga namjesničkog vijeća da županija odredi limitaciju mesa i ostalih prehrambenih proizvoda (Dobrica i Posedi, 2015.). Na sjednici Male županijske skupštine 21. lipnja 1769. u posjedu Berkasevo dan je zahtjev Vrhovne vojne uprave da se osječkoga mesara Brožana oslobodi naplate pristojbe od 30 forinti za županijski predij Glisa (Dobrica i Posedi, 2016.), dok je na sjednici Male županijske skupštine 10. srpnja 1770. u trgovištu Vukovar dana molba trgovišta da se povisi cijena masti jer zakupnici mesarenja zbog ograničenja cijena ne mogu poslovati bez štete. Dana 29. studenoga 1770. na sjednici Velike županijske skupštine održane u trgovištu Vukovar dana je žalba Ivana Kerua, iločkoga mesara, koji je u Iloku uživao zakup prava mesarenja. Naime tijekom posljednje berbe nanosena je

šteta jer je vlastelinstvo dodijelilo pravo mesarenja strancima. Na sjednici Velike županijske skupštine održane 28. kolovoza 1771. dan je nalog Hrvatskoga kraljevskoga vijeća da se zbog izbijanja stočne bolesti na prostoru Gradiške pukovnije provedu mjere opreza, da mesari i ostali kupci mesa, dok su u posjedu kupljenoga mesa, imaju putne listove kako bi se moglo utvrditi odakle je meso i dolazi li iz zaraženih krajeva (Dobrica i Posedi, 2016.).

Literatura

- ANONYMOUS (2020): Gradečki ceh mesara <http://www.daz.hr/vodic/site/article/hr-dazg-1105-gradecki-ceh-mesara> (8.10.2020.).
- BROZOVIĆ, L. (1928): Iz povijesti veterinarstva i stočarstva u Hrvatskoj i Slavoniji do konca 18. stoljeća. Jugoslavenski vjesnik, 8, 28-30.
- CVITANOVIĆ, A. (1994): Lastovski statut. Književni krug Split.
- ČEPULO, D. (2011): Statut paške općine. Pag, Zagreb.
- DOBRICA, L., I. POSEDI (2015): Zapisnici sjednica Srijemske županije 1760. – 1766. Vukovar.
- DOBRICA, L., I. POSEDI (2016): Zapisnici sjednica Srijemske županije 1767. – 1771. Vukovar.
- DŽAJA, P., K. SEVERIN, D. AGIČIĆ, J. MIHALJ, J. STOJANOVIĆ, A. LOKIN (2013.a): Korčulanski statut o životinjama i proizvodima životinjskoga podrijetla. HVV 21, 43-47.
- DŽAJA, P., K. SEVERIN, Ž. GRABAREVIĆ (2013.b): Splitski statut (1312.) o životinjama i proizvodima životinjskog podrijetla. HVV 21, 7-9, 60-63.
- DŽAJA, P., K. SEVERIN, D. AGIČIĆ, Ž. GRABAREVIĆ (2013.c): Zadarski statut sa svim reformacijama, odnosno novim uredbama do 1563. o životinjama i proizvodima životinjskog podrijetla. HVV 21, 41-44.
- DŽAJA, P., K. SEVERIN, Ž. GRABAREVIĆ, D. AGIČIĆ, I. VRANJEŠ, E. ŠATROVIĆ (2014.a): Statut grada Dubrovnika iz 1272. godine o životinjama i životinjskim proizvodima i veterinarska služba u starom Dubrovniku. HVV 22, 42-46.
- DŽAJA, P., K. SEVERIN, Ž. GRABAREVIĆ, D. AGIČIĆ, I. VRANJEŠ (2014.b): Lastovski statut iz 1310. godine o životinjama i proizvodima životinjskog podrijetla. HVV 22, 78-80.
- DŽAJA, P., K. SEVERIN, Ž. GRABAREVIĆ, D. AGIČIĆ, I. VRANJEŠ (2014.c): Trogirski statut o životinjama i proizvodima životinjskoga podrijetla. HVV 22, 56-61.

- DŽAJA, P., K. SEVERIN, Ž. GTABAREVIĆ, D. AGIČIĆ, I. VRANJEŠ, E. ŠATROVIĆ (2014.d): Šibenski statut o životinjama, proizvodima životinjskog podrijetla, pastirima i lokvama. HVV 22, 48-54.
- DŽAJA, P., K. SEVERIN, Ž. GRABAREVIĆ, D. AGIČIĆ, I. VRANJEŠ (2015.a): Rapski statut iz 1328. godine o životinjama i proizvodima životinjskog podrijetla. HVV 23, 44-46.
- DŽAJA, P., K. SEVERIN, Ž. GRABAREVIĆ, D. AGIČIĆ, I. VRANJEŠ (2015.b): Statut grada Hvara iz 1331. godine o životinjama i proizvodima životinjskog podrijetla. HVV 23, 77-80.
- DŽAJA, P., K. SEVERIN, D. AGIČIĆ, M. BENIĆ, Ž. GRABAREVIĆ (2015.c): Senjski statut iz 1388. godine o životinjama i proizvodima životinjskog podrijetla. HVV 23, 62-63
- DŽAJA, P., K. SEVERIN, D. AGIČIĆ, M. BENIĆ, Ž. GRABAREVIĆ (2015.d): Krčki (Vrbanski) statut iz 1388. godine. HVV 23, 66-68.
- DŽAJA, P., K. SEVERIN, J. GRBAVAC, D. AGIČIĆ, Ž. GRABAREVIĆ (2016.a): Novigradski statut o životinjama i proizvodima životinjskog podrijetla. HVV 24, 48-50.
- DŽAJA, P., K. SEVERIN, J. GRBAVAC, D. AGIČIĆ, Ž. GRABAREVIĆ (2016.b): Statut Paške općine iz 1433. godine. HVV 24, 54-57.
- DŽAJA, P., K. SEVERIN, D. AGIČIĆ, J. GRBAVAC, M. BENIĆ, Z. HERUC (2017.a): Statut dvigradske općine s početka 15. stoljeća. HVV 25,1-2, 80.-81.
- DŽAJA, P., K. SEVERIN, D. AGIČIĆ, J. GRBAVAC, M. BENIĆ, Z. HERUC (2017.b.): Vodnjanski statut o životinjama i proizvodima životinjskog podrijetla te o šteti na i od životinja. HVV 25,5-6, 90-93.
- DŽAJA, P., K. SEVERIN, R. FIKET, J. GRBAVAC, Z. HERUC, D. AGIČIĆ (2018.a): Pulski statut iz 1500. godine o životinjama i životinjskim proizvodima. HVV 26, 50-54.
- DŽAJA, P., K. SEVERIN, R. FIKET, J. GRBAVAC, Z. HERUC, D. AGIČIĆ (2018.b): Riječki statut iz 1530. godine o životinjama i životinjskim proizvodima. HVV 26, 46-48.
- DŽAJA, P., K. SEVERIN, D. AGIČIĆ, J. GRBAVAC, M. BENIĆ, Z. HERUC (2018.c.): Buzetski statut iz 1435. godine o životinjama i životinjskim proizvodima. HVV 25,7-8, 76-77.
- FILIĆ, K. (1968): Varaždinski mesarski ceh. Novinarsko izdavačko i štamparsko poduzeće Varaždin.
- GRUBIŠIĆ, S. (1982): Knjiga Statuta Zakona i reformacija grada Šibenika. Tisak Nikola Moretti, 1608.
- HERKOV, Z. (1948): Riječki statut iz 1530. godine. Nakladni zavod Hrvatske.
- JELINČIĆ, J., N. LONZA (2007): Statut dvigradske općine: početak 15. stoljeća Pazin. Pazin – Kanfanar, Državni arhiv u Pazinu.
- KOLANOVIĆ, J., M. KRIŽMAN (1997): Zadarski statut sa svim reformacijama odnosno novim uredbama donesenim do godine 1563. Ogranak Matice hrvatske u Zadru i Hrvatski državni arhiv u Zagrebu. Zadar.
- LONZA N., J. JELINČIĆ (2014): Grad Novigrad, Citanova .
- LONZA, N., B. POPRAT (2017): Buzetski statut. Grad Buzet.
- LONZA, N., J. JELINČIĆ (2010): Vodnjanski statut iz 1492. g. Kolana od Statuti.
- MARGETIĆ, L. (2007): Senjski statut iz godine 1388. Senj. Zb. 34, 5-160.
- MARGETIĆ, L., P. STRČIĆ (2004): Statut rapske komune. Rab – Rijeka
- NADVORNIK, Z. (2003): Zagrebački stol. Finkor, Zagreb.
- PETRIĆ, H. (2006): Gospodarenje na gospodarskom području u 17. st. – primjer
- PRIJATELJ, K. (1995): Korčulanski statut (1214. – 1265.). Književni krug, Split.
- RAPIĆ, Đ. (1973): Prilog povijesti mesarskog obrta i nadzor nad klanjem stoke, prodajom i preradom u gradu Osijeku. Disertacija, Zagreb.
- RISMONDO, V. (1987): Statut grada Splita. Književni krug, Split.
- RISMONDO, V. (1988): Statut grada Trogira. Književni krug, Split.
- RISMONDO, V. (1991): Hvarski statut. Književni krug, Split.
- SABOLIĆ, M. (2011): Ekološki i javnozdravstveni problemi srednjovjekovnog zagrebačkog Gradeca (Griča). Veterinarska stanica, 42, 481-483.
- SRŠAN, S., L. DOBRICA (2014): Zapisnici sjednica srijemske županije 1745. – 1759. Knjiga 1, Vukovar.
- STRAHONJA, E. (1977.): Nadzor nad klanjem stoke i tržišni nadzor mesa u Varaždinu u XV. stoljeću. Folia historica medicinae veterinariae, 1, 15-22.
- ŠOLJIĆ, A., Z. ŠUNDICA., I. VESELIĆ (2002): Statut grada Dubrovnika. Dubrovnik
- ŽIVKOVIĆ, J. (2001.): Higijena i tehnologija mesa I. dio veterinarsko-sanitarni nadzor životinja za klanje i mesa. Obris, Zagreb.